

ACC. N:R. M.10781:1-16.

Landskap: Småland Upptecknat av: Ingvar Jonsson
Härad: Allbo Adress: Vislanda
Socken: Blädinge Berättat av: Ernst Henriksson, f.d. hem-äg.
Uppteckningsår: 1948 Född år 1871 i Blädinge.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innehåller uppteckningar från Näs i Blädinge socken:
När den nya tiden kom till bygden, sidorna 1 -- 10.
Arbetsgillan, sidorna 11 -- 13.
Om kalenderdagar, sidan 14.
Skördens inbägning. 15-16.

*ku. F 59
H. G. 7
som i hängman
förelösa
ku. F 63.*

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 10781:1

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden.

Herr Henriksson, som ¹⁸⁷⁵med sina föräldrar flyttade från Oby till Näs i Blädinge socken, där hans far köpt en gård, som han senare själv övertog, berättar här något om den nya tidens inträde i denna by.

Här i byn genomfördes enskiftet på 1850-talet enligt lanmäterihandlingarna. Bystämman har man hållit till för fyra år sedan, då den upphörde. På sista tiden hade man ju dock ingenting egentligen för byn gemensamt, utan uppehöll endast traditionen. Bylådan, som innehåller en del gamla handlingar, finnes dock kvar. Tröskföreningar eller dylikt för byn finnas inte. Kalasroten är fortfarande i funktion åtminstone vid begravningar och även bröllop. Den omfattar här Näs och Blädinge byar.

När min far flyttade hit till Näs 1875, så var här inga sankmarker odlade, utan man gick och slådde och skrapade samman dåligt hö på mårna och hade endast grusbackarna odlade, och där planterade man endast säd och potatis, så det blev inte mycket på en sådan här gård då. Min far, som förut varit smed, började att ~~vara~~ dika och odla i sankmarkerna

1.

strax efter han kommit hit. Då skrattade de andra bönderna åt smeden, som odlade kärren, men när de såg, att där växte havre bättre än på de magra åkrarna, så började ~~XXX~~ de att odla sina sankmarker lite var. Här var inte heller några som sått igen vallar på åkrarna förrän far började med det också. Förut slädde man endast ångarna och kärren, innan man odlade dem. Då hade man till de flesta gårdarna betydligt ~~MY~~ större areal naturslätter än man hade odlad mark. Sedan i slut på 1800-talet blev det ju att man mer och mer odlade upp sankmarkerna, och samtidigt ökade man vallarna på den odlade marken. En ~~ordnad~~ växtföljd med regelbundet växeljordbruk var man mera allmänt kommen igång med här för ungefär fyrtio år sedan. Som dragare hade man först jag minns nästan endast ~~fötkreatur~~. På de mindre gårdarna körde man med ~~XX~~^{kor}, och på de större hade man oxar, och där kunde man ha en häst också för lättare körslor. Nu är det väl en fyrtio år sedan man allmänt började använda hästar som dragare här. Redskapen ha ju också ändrats en del. Först jag minns, hade man träharvar, som bestodo helt och hållet av trä. Vidare hade man s. k. le'ahrvar, där pinnarna voro av järn och en sort, som kallades klösharv. Det var en styvharv med järnpinnar. Den var smal framtill ~~och~~^{och} bredare baktill, så att

ACC. N:R M. 10781:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

den hade formen av en trekant. Den var försedd med styrstång.
Vidare hade man åder och plogar av trä, fast de voro försedda
med bill av järn. För ett fyrtiotal år sedan försvann i
stort sett träredskapen för motsvarande av järn och stål.
Då började man använda fjäderharvar och plogar och åder av
järn. Sedan har de ju förbättrats och förändrats undan för
undan. Jag minns när man skar en del säd med handskära. Sär-
skilt kornet höll man på ganska länge att skörda på detta
sätt. Men nu är det nog sextofem år sedan man slutade upp
med att skära någon säd. Sedan kom lien till användning
vid sådesskörden, och en mejade och en eller två togo upp
och bundo. Detta var ju ett framsteg då. I början på 1900-
talet kommo de första slättermaskinerna här, och så småning-
om började man att använda dem till att taga av säd med ock-
så, fast man fick binda för hand. Sedan kom självavläggaren
och nu de senaste åren hade flesta skaffat sig självbindare.
Sningsmaskinen har också blivit allmän först på senare
år. Förut sådde man för hand. Tröskverk började vi att an-
vända här för gott och väl sextio år sedan. Förut fick man
tröska all säden med slaga. Nu är det ett tjugotal år
sedan de vandringsdrivna tröskverken ersattes med motor-

3

drivna helrensande tröskor. Vete började man att odla i mindre skala här redan för sextio år sedan. Därefter har det mer och mer trängts undan kornet.

Först jag minns var här gott om torp och backstugor här i skogarna överallt. Här är tolv ~~XXXX~~ backstugor, som försvunnit i denna byn. Dess innevånre reste till största delen till Amerika under 1880-och 1890-talen. Det var då mycket svår tider här och dåliga utkomstmöjligheter. På vintern fick man gå i skogarna och slå hårt för att för tjäna en krona och en och femtio om dagen. Då var det några, som gåvo sig iväg till Amerika. Sedan skrev de hem och talade om vilka möjligheter där var, och somliga kommo hem efter några år och voro välbärgade. Så drog man dit varandra och på flera ställen var det stora syskonkullar, som hjälpte dit varandra, så att de gamla blevo ensamma i sin stuga, och när de dog, blev den öde. Det var även många bondbarn, som for dit, och det fanns även bönder med gård och familj hemma, som foro till Amerika några år och tjänade upp sig. Sedan in på 1900-talet började det att bli svårare att komma in i Amerika, och då blev det bättre arbetstillfällen vid industrien här hemma, så då började utflyttningen

att gå till städer och samhällen här hemma i stället. Nu äro torpen försvunna, och arbetsfolket på gårdarna har också minskats betydligt mot vad det var tidigare. Detta har ju också i sin tur påskyndat anskaffandet av maskiner och rationellare bruksmetoder.

Det är nog åtminstone sjuttio år sedan man började att lägga bort avlöning av tjänstefolket in natura här. Men i övrigt höll naturahushållningen i sig länge, ty man hade inte mycket kontanter att röra sig med. Kläder tillverkades i stort sett hemma till för fyrtio eller femtio år sedan. Man hade själv får, spann ullen hemma och vävde tyg, som skickades till Alvesta och stampades, varför det kallades stampetyg. Så tillverkade man tyg hemma till alla kläder som gick åt ~~far~~^{kill} far, oss pojkar och två undantagsgubbar, som skulle ha kläder med i undantaget. Kläderna syddes av en byskräddare, som gick från hem till hem med sina gesellpojkar. Likaså lät man bereda huden, när man slaktade nötkreatur, och sedan kom byskomakaren och sydde skorna. Jag var fyra år, när skräddaren här skaffade sig sin först symaskin. Det var ett stort underverk då, och den bevakades mycket sträng av mästern, så att ingen rörde den. Det var knappast att gesäl-

ACC. N:R M.10781:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

lerna fingo använda den. Nu är det fyrtio år sedan hantverkarna slutade upp med att gå stugmellan. Och sedan började man mer och mer att köpa sina kläder färdiga. Linnetyg tillverkade man ju också hemma allt vad man behövde. Man hade alltid några stycken linnevävar, som man drog ut på våren till att blekas. Jag har hört berättas, att man på 1960-talet började att kunna köpa bomullsgarn till varp, när man vävde linne. Detta var ju en stor lättnad, ty förut hade man måst att spinna så fint garn, att det gick att ha det till varp också. Men nu är det åtminstone fyrtio år sedan man slutade upp med att i någon vidare utsträckning spinna och väva hemma. Detta har berott på flera faktorer. Dels blev det lättare att komma över köpetyg, när det blev affärer på närmare håll och bättre kommunikationer. Dels började man att anse köpetyget finare. Dels blev det alltför dyrt att utföra sådant arbete hemma, när arbetslönerna stego. Dels blev det omöjligt att hinna med någon hemslöjd, när arbetsfolket på gårdarna och i stugorna alltmer krymte samman.

Här i Blädinge by fanns en liten affär redan först jag minns. Det var en som kallades mamsell Wall, som hade den.

7.

ACC. N:R M. 10781: 7,

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

Sorteringen hos henne var ju inte så stor. Det var mest sockepinnar, snus, kaffe och annat smått. Men i Vislanda och Alvesta fanns, ju affärer, som hade både tyger och annat.

Att rödfärja husen hade man börjat med redan innan jag minns. När vi flyttade hit 1875, så voro de flesta husen täckta med torv på näver. Sedan började man att använda spån i allt större utsträckning till tak på boningshusen, tills 1912 det första taket i byn täcktes med pannor. Det var cementpannor, som man då börjat tillverka i Vislanda. Sedan blev det ^{torv} det valiga materialet för taken på boningshus, tills man på senare tid börjat använda även eternit. På ladugårdarna har man i de flesta fall haft halmtak ända till på de senare åren, då man rätt allmänt övergått till hårda tak även på ladugårdarna. Bondstugorna hade byggt nya efter skiftet. De voro tvåvåningshus. På medre botten fanns förstuga, en liten förstukammare, kök och ett stort stugrum. Senare har man byggt nya boningshus på en del gårdar. Då har man merendels ^{byggt} med dubbla rum på båda ändar och kök och förstuga i mitten. Vidare bygger man numera nästan endast en våning men med frontespisar på taket, så att där blir rum på andra våning också. Förr

ACC. N:R M. 10781:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Utgjordes ju alltid byggnadsmaterialet av timmer både till ytter- och innerväggar, men på senare år har man övergått till plank.

9.

Förr var det alltid till att beställa möbler hos en snickare, när man skulle ha något nytt. På sådana här gårdar hade man nästan endast stugrummet möbelerat. Där hade man väligen ett runt bord mitt på golvet, ett slagbord vid fönstret vid gaveln och en byrå vardera sidan om detta. Vidare hade man ett par dragsängar och ett par dragsoffor. Så var det från det jag börjar minnas tills för en trettio år sedan, då man började att köpa fabriksgjorda möbler. Sedan ha ju modellerna ändrats undan för undan, och nu äro de gamla möblerna försvunna nästan överallt. Tapeter har man haft så länge jag minns tillbaka åtminstone i stugrummen, men i kök och förstuga hade man ofta bara timmerväggarna, som man målat lite, men för åtminstone femtio år sedan började man att tapetsera överallt. Gardiner hade man endast korta först jag minns, men för sextio år sedan började man med långgardiner. De första kokspisarna började man med här under 90-talet. Min far skaffade den första kokspisen här i byn, och då kom det folk från trakten runt omkring för att se den.

Till för femtio, sextio år sedan hade man ett mål, som kallades "daver". Det bestod av kagad mat och det åt man på förmiddagen, när man hållit på med arbetet en stund. På kvällarna hade man alltid korngrynsgröt och mjölk. För övrigt hade man samma matordning, som nu, men på senare år har man börjat att köpa mycket mer till mat och ha mera olika rätter. Detta gäller även kalasen. Förr slaktade man vanligen en gris och möjligen en kalv, när man skulle göra gille. Sedan bjöd man på vad det kunde bli av ett sådant slakt såsom sylta, korv, kött och fläsk. Något som mycket minskats de senaste åren är förning till kalasen. Förr skulle man t.ex. till en begravning alltid ha med sig en ostkaka eller sötost, en eller flera kakor bröd och ett knyte kringlor. Till efterrätt kunde det därför bli ett helt bord fullt med pannkakor och sötostar. På barndop skulle man ha vit gröt. Nu har man aldrig mer än en förning och det är oftast köpta bakverk. Ofta har man ingen förning alls.

Vägarna ha haft den sträckning de fortfarande ha här sedan urminnes tider, men förr fingo ju bönderna själva

underhålla var sin vägbit. Vi hade vårt brostycke, som det kallades, ända uppe i Lekaryd förr, men fingo det sedan flyttat till Oby skog, men några år därefter övertog väggkassan skötseln. Förr hade man det mesta tvåhjulakärror att åka i, men man hade börjat med stålfjäderförsedda åkvagnar redan först jag minns, ty far gjorde sådana i sin smedja.

Man hade mycke mer umgänge med varandra inom byn förr än man har nu för tiden. Man gick till varandra och hjälptes åt att bryta och skäkta lin, och när man rev potatis eller bykte, brykade ungdomarna omkring komma och hjälpa till. Någon gång om året brukade ~~XXX~~ ungdomarna ha sammanläggning. En gång om året var det alltid bystämma. Dessutom gick man tillsammans mycket mer förr. Nu ge sig de flesta unga bort nästan så fort de är konfirmerade och söker sin utkomst på annat håll. Det blir mindre folk och de, som äro kvar, de ha mindre tid till umgänge, och när de ska ha några nöjen, söker de dem var på sitt håll. Tidning brukade man ha en tillsammans flera hushåll förr, men de sista tugofem åren har det varit vanligt, att man har var sin tidning och de sista åren ha mångt börjat hålla flera tidningar.

Arbetsgillen.

Herr Henriksson berättar här om några arbetsgillen, som voro vanliga i Näs i Blädinge förr.

Brytegille. Förr hade ju varje bonde ett stycke lin, och på hösten, när man fått linet rött, brukade man bjuda samman kararna i byn till att bryta det vid bastun. Då kom man på eftermiddagen och samlades vid bastun, och satte igång med arbetet. När man hållit på en stund, brukade man bli bjuden på mellanmål ute vid bastun. Det brukade vara bröd och en bit pankaka eller något dyligt på det. ~~DEKK~~ Och så bjöds det på brännvin och vanligen också kaffe. När sedan arbetet var slut på kvällen, skulle alla, som varit med, in till värdfolket, och då bjöds där på riktigt kalas.

Skäktegille. Dagen efter man brutit linet eller i varje fall medan det var varmt i bastun, bjöd man kvinnorna att komma och skäkta det. Detta arbete var drygare och de skulle därför komma på morgonen och hålla på hela dagen. De skulle ju därför bjudas på middag inne hos värdfolket och kaffe, som man bar ut till bastun. Det var alltid ett väldigt sladdrande vid dessa ~~KKKKK~~ skäktegillen. På kvällen skulle det vara kalas nu också för dem, som deltagit i arbetet. Någon förning hade man inte med till dessa gillen.

Inte heller skulle deltagarna ha någon betalning, men det vanliga var ju, att man bytte, så att man fick gå till varandra.

13.

Slåtröl. Om någon hade svårt att hinna med slåttern, när man hade mycket naturhöst att gå över, så kunde det hända att man gjorde slåtröl. Då bad man ~~KYNS~~ främst ungdomarna i byn, men även äldre kunde vara med. Det var både män och kvinnor. Männen slådde och kvinnorna räfsade. Man brukade komma efter middagen och sedan hålla på med arbetet till kvällen. Därefter bjöds det på gille och för det mesta brukade man dansa också inne i storstugan.

Revegille. På hösten när man plockat upp potatis, så brukade man på varje gård riva så mycket stärkelse, man behövde för ett år framåt. Då brukade man bjuda samman några ungdomar från byn och även andra goda vänner, som man hade, en kväll till att hjälpa till att riva potatis. Då pratade man och hade trevligt medan man arbetade, och sedan, när arbetet var slut, så bjöds det på mat inne i storstugan och ibland så dansade man lite också.

Bykegille. När man bykte fick man hålla på gott och väl halva natten att ösa vatten på byken i bykekaret. Då brukade ungdomarna på stället i förväg säga till några goda vänner,

ACC. N:R M. 10781:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att de kunde komma och hjälpa till. Då kommo både pojkar och flickor. Pojkarna brukade man kalla "byklunsar". Oftast var det de, som voro lite fästfolk, som kommo vid sådana tillfällen. De som kommo brukade bjudas på kaffe, ^{och våfflor/} och pojkarna brukade få kaffegök också, åtminstone ibland. Då brukade man inte dansa, ty man måste ju passa byken, men man sjöng, och pratade historier.

Taklagsöl. Som pojke var jag en gång med min far på taklagsöl hos en släkting i Hjortsberga. Sådana hade man här också förr, när man täckte med torv. Då bad man samman männen i grannskapet till att hjälpa till en dag och sedan hade man gille på kvällen. Då skulle grannkvinnorna komma med vita grötar. På det taklagsöl jag var med på, var det över tio grötar på bordet, alla i blankskurade tennfat.

14.

Om kalenderdagar.

Herr Henriksson, som är uppvuxen i Blädinge^g-Näs, där hans far och sedan han själv varit hemmansägare, omtalar här vilka dagar man hade märke på i hans hemby.

1. Före Valborgsmässoafton brukade man inte skola släppa ut djuren, men sedan berodde det ju på både vädret och fodertillgången, så någon bestämd dag hade man inte.

2. Linet brukade man så Karolina-dagen.

3. Bondbömorna skulle man sätta Beda-dagen.

4. Nej, några bergsluttningsat fanns inte här.

5. Ja, man brukade säga, att om gågen hade gått i ax vid Erik, så skulle den bli färdig att baka av till Olof.

6. Nej Urbanus kan jag inte minnas man hade något märke på.

7. Peregrinus var ingen märkesdag här.

8. Helgtorsdag var första metaredag.

9. Vårfrudags afton skulle man gå till sängs vid dagsljus. Något särskilt talesätt fanns inte.

10. När de gick skall efter garg, är inte känt.

80

Uppgifterna hänföra sig till

Landskap: Småland

Härad: Allbo

Socken: Blädinge 203/203 b d

Upppteckningsår: 1948

Acc. nr: M 10781:15.

LUF 63

uppteckn. av Ingrid Jönsson, Vislanda
Uppgifterna lämnade av

Namn: Ernst Henriksson, f.d. hem-äg.

Adress: Bådingenäs, Blädinge

Födelseår och födelseort: 1871 i Blädinge.

Folklivsarkivet i Lund beder Eder härmed vara vänlig besvara nedanstående frågor, vilka ha sammanhang med grödans inbärgning i äldre tid. Särskilt äro vi angelägna att få veta benämningar och namn på ortens dialekt. Saknar Ni själv kännedom här-om, äro vi tacksamma, om Ni vill utfråga äldre personer, vilkas namn, ålder och födelseort i så fall böra uppges. Angiv vad som gäller äldre förhållanden och vad som ännu existerar. Numrera svaren efter frågorna.

Frågor:

Svar:

1. Hur transporteras grödan hem från åkern?
2. Huru benämnes på Eder ort det utrymme i uthusbyggnaden, där den otröskade grödan förvaras? Finns mer än en benämning för detta utrymme?
3. Utgöres golvet i detta utrymme av bara marken, eller är det byggt av särskilt material?
4. Består golvet i logen, där säden slagtröskades, av träplankor, lera eller cement?
5. Finns logbalk (skifte) mellan trösklogen och det utrymme där den otröskade grödan förvaras?
6. Har någon förändring av de i föregående punkter omnämnda förhållanden inträffat under senare tid (t. ex. under de sista 100 åren)? I så fall när och av vilken orsak (t. ex. ändrade tröskningsförhållanden)?

Höt bar man vanligen in förr, ty man hade det på ängar och ma'ar där det inte gick att köra. Även säden bar man in, om den var nära husen.

2. Detta utrymme kallas la't.
3. Vanligtvis hade man förr inget golv i la't utan det var bara marken.
4. Till loggolv hade man alltid träplankor.
5. Ja, sådant skifte hade man i alla både små och stora lågårdar.
6. Sedan man började att plantera gräs på åkrarna har man ju kört in detta på vagn

M. 10781:16.

Frågor:

7. Hur benämnes den person, som vid skördens inbärgning bringar sädeskärvarna (nekarna, banden) över logbalken (skiftet) in i det utrymme, där den otröskade säden skall förvaras?
8. Vad kallas den, som lämnar kärvarna vidare till den person, som lägger kärvarna i ordning i nämnda utrymme?
9. Vad kallas den person som lägger kärvarna i ordning?
10. Fingo även kvinnor eller minderåriga deltaga i detta arbete och i så fall på vilken plats i arbetskedjan?
11. Använde någon av dessa personer något redskap i arbetet? Vad kallades detta och av vad material var det? Beskrivning!
12. Har det använts tjugor eller krokar *enbart av trä* vid skördens inbärgning? När? Beskrivning och benämning!
13. Känner Ni till benämningen »lo(g)katt» eller »lakatt»? Vad betecknade den? Har den möjligtvis haft mer än en betydelse?
14. Vad vet Ni om plejla(prägla)visan, plejladansen, lo(g)-visan, plejlarnas sång på logen?
15. Känner Ni ordet »stabbe» (»sto») eller sammansättningar därmed? Vilka och vad betecknade de?
16. Känner Ni ordet »stäle» el. sammansättningar därmed? Vilka och vad betecknade de?

Svar:

med röne och häckar. Säden kör man också in på vagn med flak på. Där man nu bygger nya ladugårdar ~~na~~ har man vanligen gått från indelningen i leda, loge och la'. I stället har man hela utrymmet i ett stycke med cementrat golv. Detta emedan logen blivit obehörlig, sedan man fick ~~XXIV~~ helränsande tröskor.

7. Denna person hade ingen benämning, men arbetet kallades, att "tjyva upp".

8. Denna kallas "nekakråka".

9. Arbetet kallas att la'a, men personen har ingen särskild benämning.

10. Till "nekakråka" brukade man skola ha en minderårig.

11. Den som "tjyvade upp" hade en lång stång i toppen på vilken man lämnat en kvist så att det blev en klya. Denna kallades "tjyva".

12. Se föreg.

13. Logkatten kallades ett litet skåp, där man satte lyktan, när man plejlatröskade tigt.

14. ~~XXIV~~ När man tretröskade sade plejlarna: "Far fattas, far fattas".

15. Nej, det uttrycket har inte använts här.

16. "Stäle" kallades första lagret säd i la't. Det skulle läggas så att stubben kom nedåt mot marken.